

НЕБОЈША Ј. ЛАЗИЋ¹

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ СА ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ
У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА ЗА СРПСКУ КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК

ХАЈДЕГЕР И ДЕКОНСТРУКЦИЈА

Aus einer groß Verschwiegenheit geschrieben.*

(Heidegger, *Schwarze Hefte 1931-1938*)

САЖЕТАК. У раду истражујемо и пратимо утицај који је филозофија Мартина Хајдегера, посредством Жака Дерида, имала у заснивању постмодерне мисли о књижевности. Овај процес одвијао се на комплексан начин, пошто Дерида није настављач, попут Ханса – Георга Гадамера, али ни пуки епигон Хајдегеровог мисаоног пута. Дерида, утицајни мислилац на размеђи XX и XXI века, искористио је одређене Хајдегерове замисли за полазне тачке сопствених промишљања. Те идеје су, ако не кривотворене, засигурно измењене у толикој мери да суштински потиру њихов изворни смисао. Међутим, и те преобразене Хајдегерове поставке снажно су утицале на групу критичара књижевне постмодерне, названих деконструктивистима, од којих смо посебну пажњу посветили деловању Пола де Мана.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: постмодерна, деконструкција, филозофија језика, херменеутика.

---

¹ lazicjnebojsa@yahoo.com

Рад је примљен 11. новембра 2017, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 6. децембра 2017.

* Писати из великог ћутања. (Хајдегер, *Црне дележнице 1931-1938*)

Деконструкција, према техници изучавања текста, наликује структурализму, методи која јој хронолошки претходи. У свом поступању деконструкција феноменолошком методом издваја естетске предмете у тексту, док структурализам и постструктурализам то чине с елементима језичке структуре. Критичари деконструкције откривају мноштво апорија² које онемогућавају унивокност текста. Апорије у тексту највише је проучавао Пол де Ман, откривши да су елементи текста ретко када у сагласју, много чешће су контрастирани. У најкраћем, деконструкција тражи и налази семантику књижевног текста у његовој симболичкој равни, док структурализам то чини у лингвистичкој равни текстуалности.

Пре него што покушамо да на најбољи могући начин опишемо како је Хајдегер утицао на заснивање деконструкције као једне од савремених метода читања и тумачења књижевних текстова, морамо се осврнути на необичан положај науке о књижевности³ данас. Као што је познато, она је изникла директно из филозофије, тачније Аристотелове филозофије. Аристотелов спис *О ђесничкој вештини* сматра се првом теоријом књижевности у цивилизацији Запада. Прошло је много векова док се мисао о књижевности није отргла из чврстог загрљаја филозофије; то се догодило почетком XX века с појавом руских формалиста. Њихови тачни, али често терминолошки непрецизни ставови о књижевности су упливом лингвистичких учења Фердинанда де Сосира, Луиса Хјелмслева, Емила Бенвениста и др., задобили неопходну методолошку имперсоналност.

Учење руских формалиста путовало је Европом, преко Чехословачке (прашки лингвистички круг), Данске (копенхашка структуралистичка лингвистика, глосематика) и Париза, да би на крају стигло⁴ у САД. У време када је доспело на америчке универзитете, у другој половини XX века, оно је већ било трансфор-

² грч. ἀπορία – тешкоћа, препрека.

³ У англоамеричкој култури у употреби је мање претенциозан термин, они проучавање књижевности једноставно називају критиком (critique).

⁴ Ово необично, како смо га назвали, путовање формалне методе готово да се потпуно поклапа с кретањем једног од њених најзначајнијих зачетника у Совјетском Савезу, Романа Јакобсона. Пошто је морао да емигрира из СССР-а, боравио је у Чехословачкој, Норвешкој, Шведској, да би се коначно преселио у САД где је остао до краја живота. У свим градовима, у којима се задржао, сарађивао је с водећим лингвистима тих држава (Н. Трубецкој, Ј. Мукаржовски, Л. Хјелмслев и др.).

мисано у структурализам (и постструктурализам)⁵. Ова, на лингвистичким увидима конципирана наука о књижевности, заједно с оним њеним делом који почива на филозофији језика, заједно су саздале зграду постмодерног тумачења књижевности, деконструкцију⁶.

Међутим, постмодерна мисао о књижевности (деконструктивистичка критика), судећи према текстовима њених најзначајнијих представника⁷, показује тежњу да се врати у окриље филозофије. Или је, макар, еволуирала у смеру срастања теорије књижевности и филозофије у синкретично јединство. На прожимање до међусобне непрепознатљивости филозофских и критичких текстова, највише је утицао Жак Дерида. Литературизацијом сопствених филозофских есеја Дерида је омогућио, на другој страни, Полу де Ману да на филозофији заснованом дискурсу и њеним речником обликује текстове о књижевности.

На примедбе припадника новокритичара, претходника деконструкциониста, поводом њиховог херметичног стила, Џефри Хартман, један од представника јејлске школе, одговорио је на следећи начин:

„Ове су оптужбе засноване на симплификацији и повијесном незнању. Нема разлога с којег би сва критика била само нека врст приказивања и рецензирања. Чак ако и више волимо јединствени стил писања, зар бисмо требали свести критичку прозу на један узорак или се обманути да је она чисто утилитаран или инструменталистички начин комуницирања?“ (Бекер, 1986, стр. 212).

Мартин Хајдегер често се описује као мислилац који је начинио обрт у филозофији Запада, мада је он себе пре доживљавао као некога ко је филозофију, пошто су је Сократ и Платон усмерили према метафизици, вратио на прави пут. Хајдегер би, у том смислу, био настављач деловања оне групе древних мислилаца,

⁵ О овој транзицији веома је прецизно писао Џонатан Калер у књизи *On Deconstruction. Theory and Criticism after Structuralism* (Culler, 1982). Лингвистичка основа деконструкције, иако битна колико и она утемељена на филозофији језика, неће бити обрађивана у овом раду; њој би се морао посветити текст сличног обима.

⁶ У англосаксонским државама она се, можда мање претенциозно, једноставно назива критиком (*critique*).

⁷ Били су то професори с универзитета Јејл, па се називају и јејлском школом. Њихова имена су: Пол де Ман, Џозеф Хилис Милер, Харолд Блум и Џефри Хартман. Њима се може придодати и Жак Дерида, јер је често као гостујући професор предавао на њиховом али и на другим универзитетима у САД.

пресократоваца Анаксимандра или Парменида. Иначе, у филозофији има толико „обрта“ да се онима који проучавају историју филозофије мора завртети у глави од њих. Али Хајдегер је, поставивши старо питање с новом снагом, заиста начинио преокрет у епохи духовне кризе Запада. То основно и најопштије филозофско питање јесте питање бивствовања⁸.

Мартин Хајдегер, уважаван у Вајмарској републици попут некаквог нововековног пророка⁹, после њеног слома бива изопштен из главног тока немачке културе и науке. Због тога је писмо Жана Бофреа, значајног поратног мислиоца филозофије егзистенције у Француској, у којем он тражи Хајдегерово виђење хуманизма после страха Другог светског рата, била шанса да се велики мислилац врати у академске токове. Можда је писмо упућено Хајдегеру имало за циљ пружање прилике да се овај ослободи сопствених демона који су га притискали? А можда је Бофреа заиста само занимао Хајдегеров став о овом важном питању које је заокупљало Европу тих година, континент потонуо у материјалну беду али спреман да се духовно уздигне? Процес „денацификације“¹⁰ – насилна катарза којој су подвргнути многи генијални људи, од Вилхелма Фуртвенглера¹¹, преко Езре Паунда и Луја Фердинанда Селина до Кнута Хамсуна – лелујао је попут мача и изнад главе Мартина Хајдегера док је одговарао Бофреу. А то питање било је наизглед једноставно: шта значи хуманизам генерацијама после Другог светског рата, рата који се понекад чини другим делом оног Првог који је окончан 1918? После масовних уништења читавих градова, чак ни Ернст Јингер није могао истим жаром да понавља како рат, на необичан начин, чини човека бољим. Машине су победиле витештво. Од тада до данашњих дана, ратови више

⁸ Овај се термин у нашој литератури јавља неуједначено; срећемо га као биће, битак, бивство и др. Бивствовање се чини најадекватнијим обликом, ова глаголска именица је реч која у себи носи двојни смисао: именоване и кретање истовремено. А то су, према нашем доживљају, основне одлике бивствовања самог.

⁹ Данило Баста подсећа на речи Хане Арент изречене поводом осамдесетог рођендана Мартина Хајдегера. Присећајући се Марбурга на почетку друге декаде XX века, она Хајдегера из тог времена назива „потајним краљем у царству мишљења“ (Баста, 2012, стр. 311).

¹⁰ Остаје нејасно како је могуће да неко ко је једном био нациста престане то да буде?

¹¹ Водећи диригент у Немачкој између два рата, дириговао Берлинском филхармонијом. Велико ривалство с Хербертом фон Карајаном окончало се Фуртвенглеровом смрћу 1954.

личе на инсценације у којима страдају статисти, него на херојско жртвовање индивидуе за колектив, онако како је то приказао Хомер у *Илијади* или Толстој у *Рају и миру*.

Можда се питање чинило једноставним, али опширан одговор Мартина Хајдегера то засигурно није био. Од њега се, ипак, није могло очекивати да, у маниру франкфуртске школе, завапи како је немогуће певати (мислити) у сенци Аушвица. Становиште о томе да је Хајдегер есејом *О хуманизму* (1949)¹² пропустио шансу за покајање, сублимисао је Џорџ Стајнер у књизи *Martin Heidegger* (1991) речима:

“The Letter on 'Humanism' breaks explicitly with the logic of argument which has structured Western philosophical and scientific thought from Aristotle to modern positivism. Heidegger challenges the very term. If 'logic' derives from logos, it derives, even more radically, from *legein*. The latter, claims Heidegger, does not signify a discursive, sequential saying, but an in-gathering, a harvesting, a collecting and recollecting (remembering) of the dispersed vestiges of Being“.

(Steiner, 1991, стр. 129)

„Писмо о 'хуманизму' јасно прекида с логиком аргумента која је формирала читаву западну филозофску и научну мисао од Аристотела до модерног позитивизма. Хајдегер преиспитује сам термин. Ако се *логика* изводи из *logos*, онда се она, идући још даље, изводи из *legein*¹³. Потоња реч, тврди Хајдегер, не означава дискурзивно, секвенцијално казивање, већ окупљање, прикупљање, сакупљање и памћење распршених трагова бивствовања.”

(Стајнер, 1991, стр. 129)¹⁴

Малициозни Стајнеров тон према Хајдегеру, присутан на страницима књиге, делом се дâ објаснити пословичном нетрпељивошћу коју англомерички мислиоци гаје према, како је с необичном упорношћу¹⁵ називају, континенталној филозофији. Разлози

¹² Хајдегер је кореспонденцију с Бофреом водио 1946, само годину дана након краја рата. Есеј је први пут, заједно с текстом *Плајоново учење о истини*, штампан 1947, а као засебно издање 1949.

¹³ Овде је потребно кратко појашњење. Грчка реч логос (λόγος) преводи се као реч или ум; ова именица пак потиче од глагола легеин (λέγειν), који значи окупити, сакупити или сабирати. Стајнер сугерише да је Хајдегер користи у њеном архаичнијем облику, придајући јој мистичније значење.

¹⁴ Прев. Бранислава Дилпарић.

¹⁵ Сама формулација британских филозофа о најзначајнијем врелу цивилизације сведочи о јазу између двеју култура, док је њихов помало надмени став вероватно рефлекс империјалне прошлости.

за њихово негодовање поводом „нечитљивог“ стила појединих филозофа, посебно Хегела и Хајдегера, леже ипак у дубљим поривима. Наиме, британски и амерички филозофи, иако већина њих дели с Немцима исто генеалошко стабло, никада нису усвојили оно што сматрају германским мистицизмом. Иначе, овај сентимент у најплеменитијем виду срећемо у Вагнеровој музици, поезији Хелдерлина и Рилкеа или у Ничеовој и Хајдегеровој филозофији. Нешто од ове, британском духу стране фасцинације мрачнијим светоназором, задржало се и у мишљењу Лудвига Витгенштајна, иако је он свој филозофски развој везао за Расела и кембрички Тринити колеџ.

Поменута нетрпељивост, скоро нескривено интелектуално непријатељство према „континенталној филозофији“, најочигледнија је у књизи Карла Попера *Отворено друштво и његови непријатељи* (1945) у којој он без задршке Хегела повезује с фашизмом. Према Поперовом сагледавању историје идеја, Хегелова филозофија је мисаона „спона“ између Платонове визије тоталитарне државе и милитаристичке Пруске XIX века.¹⁶

Но вратимо се на есеј О хуманизму. Хајдегеров одговор се, дакле, протегао на педесетак страна, па је Жану Бофреу, као и заинтересованој филозофској јавности у Француској постало јасно, пошто су помно ишчитали Хајдегерово писмо, да се велики мислилац није одрекао ниједне стопе свог мисаоног пута. Напротив, Хајдегер је, с обзиром на ситуацију у којој се нашао, храбро и самоуверено поновио добро познате ставове, додатно их појаснивши акцентовањем најбитнијих сегмената сопственог мишљења. Појачао је критику превласти метафизике у свету после рата која, овога пута у лику отуђене технологије, прети да потпуно обесмисли духовну егзистенцију човека.

Постмодерна се као културна епоха формирала у САД, одакле се, будући хитнута из Европе, попут интелектуалног думеранга вратила на стари континент. Иако означаван херметичним и ирационализму наклоњен, ипак је Хајдегер био онај мислилац који је одлучујуће допринео заснивању деконструкције у англо-америчкој културној сфери. Чини се да изворни Хајдегер није могао доспети у фокус интересовања тамошњих интелектуалних кругова пре него што његове идеје нису пропуштене кроз

¹⁶ А Пруска, као модерна Спарта, послужила је Хитлеру да на сличан начин устроји међуратну Немачку, Трећи рајх. „Формула за фашистички напитац“ – тврди Попер – јесте „Хегел зачињен материјализмом 19. столећа“ (Попер 1993: 78, други том).

„филтер“ дискурса његових егзегетâ, Дериде и Фукоа пре свих. Нетрпељивост између континенталне и англосаксонске филозофије није долазила само од ових других, била је обострана. Иако се наглашава Хајдегеров антикомунизам и антисовјетизам, он није благонаклоњеније гледао ни на намеру САД да, на једном нижем ступњу од оног, према Хајдегеру, пожељног, нивелише свет према сопственим мерилима. Отуда се значење његовог исказа из есеја *О хуманизму*, уколико се не посматра у овом контексту, лако може превидети. Он гласи:

„Мишљење [у *Бивсѿвовању и времену*] се усмерава против хуманизма зато што он човеков *humanitas* не поставља довољно високо“ (Хајдегер, 2003, стр. 293).

Изгледа да Хајдегер није имао дилеме о односу некадашње метрополе и колоније, колоније која се отргла да би у XX веку завладала некадашњом метрополлом. Међутим, по његовом мишљењу, амерички дух (американизам) није доспео чак ни до стадијума метафизике, коју је он сматрао потребном али, његовим учењем, превладану етапу развоја филозофије.

„Американизам је нешто европско. Он је још несхваћена варијанта огромности која је још разобручена и која још никако не проистиче из пуне и сабране метафизичке суштине новог века. Америчка интерпретација американизма помоћу прагматизма остаје још изван оквира метафизике“ (Хајдегер, 2000, стр. 89).

Аподиктични суд о томе да је постмодерна мисао у САД формирана на идејама увезеним из Европе релативно је лако доказив; овај „трансфер“ обавили су Жак Дериде и Мишел Фуко¹⁷.

¹⁷ Нећемо се опширније бавити овим процесом, о њему постоји бројна литература. За почетак треба консултовати кратку али сјајну студију Кристофера Нориса *Деконструкција* (Норис, 1990). На настанак деконструктивистичке критике поред Дериде значајну улогу имао је и Мишел Фуко. Ми овога пута нећемо разматрати овај, у односу на директнији и очигледнији Деридин, посреднији Фукоов утицај. Веза, дубока скоро као и она која поевезује Дериду и Хајдегера, постоји и између Фукоа и Хајдегера. У једном интервјуу Фуко је проговорио о њој: „My whole philosophical development was determined by my reading of Heidegger. But I've never written anything on Heidegger and only a very short article on Nietzsche. Yet these are two authors whom I've read the most“ (Foucault, 1996, стр. 326). „Читав мој филозофски развој одредило је читање Хајдегера. Али ја никад ништа нисам написао о Хајдегеру, а о Ничеу сам написао само један врло кратак чланак. Ипак, ово су два аутора које сам највише читао“ (прев. Бранислава Дилпарић).

Дуготрајно и плодно мишљење Мартина Хајдегера није се зауставило на идејама, иако су оне у много чему превратничке у односу на дотадашњи развој филозофије, објављеним у *Бивсћивовању и времену* (1927). Мада се често позивао на своје најпознатије дело, Хајдегерово мишљење ипак је еволуирало, да би се, после Другог светског рата, усредредило на проблематику језика и тумачење поезије. Износећи нове замисли, Хајдегер је настојао, желећи да сачува монолитност опуса, да их доведе у везу с базичним текстом свог мишљења, *Бивсћивовањем и временом*. Због тога су његови каснији текстови, нарочито краћи огледи, својеврсна разрада делова *Бивсћивовања и времена*, једне од најзначајнијих књига у историји људског мишљења.

Због контроверзи око улоге у нацистичком покрету, Хајдегер је после окупације и поделе Немачке протеран из универзитетске наставе, али му није забрањено да објављује радове. С Хајдегером и његовим филозофским идејама десило се оно што се обично дешава с мисаоним наслеђем великих људи, задобио је много горљивих апологета али и приличан број опонената. Ови други, по правилу, нису судили о његовој филозофији, систематски изложеној у великом броју томова, на основу ње саме, него на основу његовог стварног или измишљеног друштвеног ангажмана.

Наравно, Хајдегер није био непогрешив, и он је, попут свих, имао право на своју порцију заблуда. Данас, с ове временске удаљености, посебно се чине спорним његови ставови, којих се упорно држао до краја, о, на пример, потреби изопштења логике као главног оруђа мишљења. Међутим, Хајдегер се, с правом, супротставио слици света према којој се човек налази у центру (само)промишљања, чиме се филозофија претворила у антропологију. Хајдегерово одређење метафизике, онако како ју је он сагледао и терминолошки омеђио, остаће непролазна вредност његовог мишљења.

Полазећи од ове идеје, Дерида је у свом концепту мишљења, као што је Хајдегер „детронизовао“ човека, учинио то с логосом, одричући му привилеговани положај у мишљењу Запада. „Децентрализовање“ логоса омогућило је дислокацију и већине осталих појмова којима је до тада баратала филозофија. У Деридином новом моделу западног мишљења, појмови, налик електронима у атому, осцилирају око имагинарног центра, јер је логос изгубио то место. То је, даље, омогућило Дериди, а још више његовим следбеницима, неслућене могућности релативизација и импровизација свих врста. Одједном је, у тако структурисаном

свету, све постало битно и небитно истовремено; једино је од по-сматрача зависило који ће елемент уздићи а који потиснути. При том је Жак Дерида филозоф заводљивог стила¹⁸, њиме је засенио пословични *common sense* значајног броја англоамеричких интелектуалаца, успевши притом да од свог имена (и дела) направи готово митску фигуру. Али и у време највеће славе, нису сви Деридини текстови изазивали усхићење. Кристофер Норис био је прилично скептичан у односу на домете појединих огледа овог филозофа, па је тако у шестом одељку књиге *Деконструкција* под насловом *Америчка веза* написао:

„У неким од ових есеја склоност ка игри – већ веома изражена у текстовима о Ничеу – као да преовладава науштрб сваке озбиљне аргументације. Али, човек треба да буде веома опрезан кад овако конвенционална мерила вредности примењује на текстове који та мерила експлицитно доводе у питање. Можда је најрадикалнија последица Деридиног писања трансформација појма онога што важи за 'озбиљну' критичку мисао“ (Норис, 1990, стр. 119).

Дерида је, вратимо се још једном на то, Хајдегеров генијални увид о неодрживости централног положаја човека у свим системима мишљења, кривотворио тако што је у својој филозофској пракси до крајњих граница релативизовао могућност спознаје онога што, уз сва ограничења које имамо као врста, можемо знати.

Како је то, дакле, Дерида „деконструисао“ Хајдегеров науку?

Дерида се филозофски обликовао у поратној Француској, где су највећи утицај на младе интелектуалце имали Сартр и Мерло-Понти. После превода Хајдегеровог есеја *О хуманизму* и других филозофских дела, он се сусрео с учењем Мартина Хајдегера. Пошто је у матичној држави пролазио кроз мучан процес преиспитивања и сумњичења, интерес француске јавности помогао је Хајдегеру да настави мисију коју је започео крајем Првог светског рата. И поред сенке сумње у Хајдегерово држање према идеји националсоцијализма, његов утицај у Француској и другим земљама Европе стално је растао.

Однос имеђу Хајдегерове и Деридине филозофије не може се описати као пуко кривотворење¹⁹ Хајдегерових постулата. Од те блиске интеракције мишљења обојица су имали користи. Деридина слободна прерада Хајдегерових (посредно и Ничеових) иде-

¹⁸ Дерида и Фукоа Роберт Д'Амиго у књизи *Савремена континентална филозофија* назива „новим софистима“ (Д'Амиго, 2006, стр. 301–302).

ја пробудила је нови интерес за изучавањем његових оригиналних текстова. Још парадоксалније је то што је његова мисао пресудно утицала на заснивање филозофске постмодерне и постмодерне критике (деконструкције) у интелектуалној средини традиционално несклоној мислиоцима с „континента“. Парадоксалност коју смо поменули тиче се идеолошког усмерења постмодерне мисли. У новим околностима, Хајдегера мисао постала је, ако не левичарска, оно сигурно леволиберална²⁰; да је дуже живео и сам би се чудило овом, споља индукованом, „обрту“ у његовом мишљењу.

Деридин апел за писање ради писања самог, карикатурално је реализован у деловању Славоја Жижека. На самом почетку своје успешне међународне каријере – данас има статус интелектуалне поп звезде у најширој (суп)културној јавности – објављивао је акрибичне мада не и скрибоманске текстове, као што је *Знак, означивање, њисмо* (1975). У последње време, Жижек делује мултимедијално, објављује књиге као на покретној траци, снима филмове, води ТВ емисије. У његовој визији свет, изграђен на суштинској неправди и неједнакости²¹ а описан невероватним логореичним полетом, помаља се, мада он то покушава да прикрије, у форми глобалне антиутопије. Жижек је један од гласова оних који управљају овом негативном утопијом. Он, наравно, често „критикује“ владаре тог коначно оствареног Платоновог наума о стабилној држави, желећи да поверујемо како је његов активизам мотивисан алтруизмом а не нечим много приземнијим од тога.

Агресивним наступом Жижек свет и реалност обликује као каледоскоп где, у бизарној равнотежи, титрају и блеште Маркс и херменутика *ws* шоља, НАТО као „лева рука бога“ и Лакан, ураган Ирма и Тарковски, све што се уопште може и не може замислити. Као и оно што неко, мање генијалан од Жижека, може сматрати

¹⁹ Не можемо се отети утиску да однос Дериде (и Фукоа) према Хајдегеру умногоме подсећа на онај који су Маркс и Енгелс имали према Хегелу у XIX веку.

²⁰ Сличном сукцесивношћу историје и фарсе, Фолксвагенов аутомобил „буба“, иако је Хитлер сâм учествовао у његовом дизајну, постао је 60-их година омиљен међу левим интелектуалцима у западном свету.

²¹ Запрепашћује с колико бескрупулозности (и вештине) марксиста Жижек заступа и оправдава циљеве и методе мултинационалног капитала, као и његове неселективне војне интервенције широм планете. Грозничаво заокупљен рециклажом туђих идеја, Жижек при том балансира на линији између пацифисте и милитаристе.

тривијалним. На примеру Жижековог развоја виде се – да парафразирамо наслов познате књиге Ричарда Рортија – консеквенце постмодерне, њених позива на интелектуалну „игру и поигравање“. Жижек је продукт дисперзивне текстуалности (Дерида) и „превладавања“ човека у име бољег света без људи (Фуко).

На срећу постмодерна није рађала само овакве „плодове“, оне које нам нуди весела наука Славоја Жижека. Постоје и другачији примери, стога ћемо се осврнути на, како се некада говорило, лик и дело Пола де Мана. Његова биографија, открива Евелин Бериш у књизи *Двосйруки живоий Пола де Мана* (Varish, 2014), крајње је нетипична за једног од водећих професора књижевности на престижним америчким универзитетима Корнелу, Џонсу Хопкинсу и Јејлу. Читајући ову књигу, коју је Беришова зачинила злобним претеривањима, откривамо авантуристички дух Пола де Мана, а њега самог као интелектуалног двојника Лоренса од Арабије. Де Манове преваре око диплома, чекови без покрића, илегални уласци у САД, бигамија и занемаривање породице, откривају заиста другу, људску страну де Мана. А она није увек била у хармонији с високим етичким захтевима које налазимо у његовим текстовима. Изгледа да је Де Ман оно најбоље у себи сачувао за рад на пољу књижевне критике.

Иако је касније сарађивао с Деридом на Јејлу, Де Ман је до Хајдегера и његових идеја дошао самостално. Пошто је 1955. био принуђен да напусти САД, отишао је у Париз; тамо се спријатељио са Жаном Валом преко кога је и доспео до Хајдегеровог учења. Зато што су с различитих позиција приступили Хајдегеровом мишљењу, између Де Мана и Дерида морало је пре или касније доћи до методолошког трвења. Пол де Ман није делио Деридин ентузијазам за неконтролисаним писањем и диктатуром текстуалности. Приликом тумачења књижевног дела, захтевао је строжи приступ од оног који је предлагао и практиковао Дерида у бројним текстовима који су на граници филозофије и (теорије) књижевности.

„The code is unusually conspicuous, complex, and enigmatic; it attracts an inordinate amount of attention to itself, and this attention has to acquire rigor of a method“ (de Man, 1979, стр. 4).

„Код [књижевни] је изразито упадљив, сложен и загонетан; он привлачи на себе необичну пажњу, а та пажња мора стећи строгост методе“ (Де Ман, 1979, стр. 4).²²

²² Предео Н. Лазић.

Варница неразумевања између њих двојице распламсала се поводом Деридиног читања и тумачења *Олгеда о Њореклу језика Жан-Жака Русоа*; то читање представља окосницу²³ Деридине можда најутицајније књиге *О Грамајолоџији* (1976). Де Ман у есеју *Рејторика заслешљености: читање Русоа Жака Дериде*²⁴ вешто – неко би рекао перфидно – доводи у питање исправност приступа Русоу, чиме поткопава тезу не само ове књиге него и остале поставке Деридиног мисаоног здања.

„Мало је важно да ли је Дерида у праву или није у погледу Русоа, пошто његов текст толико личи на текст *Олгеда* по својој реторици и по начину излагања. У његовом тексту се говори о потискивању писаног језика оним што се овде назива 'логоцентричном' заблудом фаворизовања гласа у односу на писање, што се приказује као консекутивни, историјски процес. У читавом тексту Дерида употребљава Хајдегерову и Ничеову фикцију метафизике као један *йериод* у западној мисли да би драматизовао, створио напетост и неизвесност у аргументу, управо као што је Русо унео и неизвесност у причу о језику и друштву чинећи их псеудоисторијским. Дерида се не заваарава театаралношћу своје гестикулације нити фикцијом своје приповести, баш као што нам Русо каже нимало отворено, али доследно да је пред нама фикција, а не историја“ (Де Ман, 1976, стр. 208).

Деконструктивистичка критика Пола де Мана успелија је од других сличних покушаја, јер је он своје критичке ставове изградио на филозофским поставкама Мартина Хајдегера, а не посредно попут неких других. Критичари деконструкције који су до херменеутичких увида долазили споредним путем, доспевали су на методолошки слепи колосек који их је водио до формално савршених али супстанцијално празних дискурса о литерарним делима.

Деконструкција као један он начина приступа – избегавамо реч метода – књижевном делу, специјализована је варијанта пре свега филозофске постмодерне, али и на лингвистици заснованог построуктурализма. Иако критикована с разних методолошких, поетичких или идеолошких позиција, иако јој је одрицана самосвојност и научност, деконструкција остаје модус тумачења књижевности с којим се свако ко прати историјски преглед књижевних теорија пре или касније мора сустрести и суочити.

²³ Други део студије насловљен *Природа, култура, йисмо*.

²⁴ Књига Пола де Мана *Blindness and Insight*, код нас је, из неразумљивих разлога, преведена као *Проблеми модерне кришике*.

- ЛИТЕРАТУРА Баста, Н. Д. (2012). *Над њрејиском Марџина Хајдегера*. Београд: Драслар партнер-Досије студио.
- Д'Амико, Р. (2006). *Савремена континентална филозофија*. Београд: Дерета.
- Де Ман, П. (1976). *Проблеми модерне кријике*. Београд: Нолит.
- Хајдегер, М. (2000). *Шумски џуџеви*. Београд: Плато.
- Хајдегер, М. (2003). *Пушњи знакови*. Београд: Плато.
- Норис, К. (1990). *Деконструкција. Крај метафизике и ново мишљење - од Ни-чеа до Дериде*. Београд: Нолит.
- Попер, Р. К. (1993). *Опворено груштво и њеови нејријатели*. Београд: БИГЗ.
- Beker, M. (1986). *Suvremene književne teorije*. Zagreb: SNL.
- Barish, E. (2014). *The Double Life of Paul de Man*. New York: Liveright.
- Culler, J. (1983). *On Deconstruction. Theory and Criticism after Structuralism*. London: Routledge and Kegan Paul.
- De Man, P. (1979). *Allegories of Reading. Figural language in Rousseau, Nietzsche, Rilke and Proust*. New Haven: Yale University Press.
- Derrida, J. (1976). *O Gramatologiji*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Steiner, G. (1991). *Martin Heidegger*. Chicago: University of Chicago Press.
- Foucault, M. (1996). *Foucault Live: Collected Interviews 1961-1984*. Cambridge: MIT Press.

НЕБОЈША Ј. ЛАЗИЋ

UNIVERSITY OF PRIŠTINA WITH TEMPORARY HEAD-OFFICE
IN KOSOVSKA MITROVICA, FACULTY OF PHILOSOPHY

SUMMARY

HEIDEGGER AND DECONSTRUCTION

Thanks to Jacques Derrida, Martin Heidegger's philosophical thought played a significant role in the emergence of postmodern thought about literature, that is, deconstruction. Although largely transformed by Derrida, Heidegger's original ideas can still be recognized in the critical texts of the Yale School. In the case of Slavoj Žižek, Derrida's appeal to write for writing's sake led to the uncontrolled (textual) activities of this author. Furthermore, we have determined that the works of Paul de Man have a deeper connection

with Heidegger's basic ideas than the works of other representatives of this methodological orientation.

KEYWORDS: postmodernism, deconstruction, philosophy of language, hermeneutics.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом Creative Commons Ауторство-Некомерцијално Међународна 4.0 (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial International 4.0 licence (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).